

Səadət Musayeva
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin
“Turizm hüququ” ixtisaslaşması üzrə magistrantı
(seadet.musayeva173@gmail.com).

BEYNƏLXALQ MÜQAVİLƏLƏR TURİZM HÜQUQUNUN MƏNBƏYİ KİMİ

Turizm - dövlətlərin iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişafını təmin edən münasibətlər sistemidir. Bu o deməkdir ki, turizm münasibətləri iqtisadi potensialına uyğun olaraq dövlətə gəlir gətirir, eyni zamanda dövlətlərarası əməkdaşlığın yaxşılaşdırılması ilə nəticələnir. İqtisadi əhəmiyyət daşıyan turizm dövlətin büdcəsini formalaşdıran əsas mənbələrdən birinə çevrilir. Siyasi əhəmiyyət daşıyan turizm beynəlxalq əlaqələrin müsbət istiqamətdə irəliləməsinə səbəb olur. Turizm sahəsinin formalaşdırılmasında maraqlı olan dövlətlər bunun üçün bir çox əməkdaşlıqlar edirlər. Beynəlxalq müqavilələr həmin bu önəmli məsələləri özündə əks etdirən mühüm sənədlərdir. Məqalədə beynəlxalq müqavilələrin əhəmiyyətindən və onların praktikada tətbiqinin nəticələrindən bəhs olunur.

***Açar sözlər:** beynəlxalq müqavilə, əməkdaşlıq, turizm sektoru, iqtisadi münasibətlər, siyasi münasibətlər, nəticə, əhəmiyyət, beynəlxalq təşkilatlar.*

Beynəlxalq müqavilələr bu gün bütün hüquqi münasibətlərin ilkin həlledici mənbəyi qismində çıxış edir. Bütün hallarda beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun davranılmalıdır. Məhz buna görə də, turizm münasibətlərinin beynəlxalq hüquq çərçivəsində müəyyən standartları müəyyənləşdirilmişdir. Bu isə öz növbəsində dövlətlərdə turizm münasibətlərinin formalaşdırılmasına təsir göstərir. İctimai münasibətlər dayanmadan inkişaf edir. İnkişaf isə öz növbəsində yeniliklərin daşıyıcısıdır. Münasibətlər müxtəlif olmalıdır ki, bu da müxtəlif yanaşmalar və ya yeni ideyaların yaranmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu ideyalar hüquqi yanaşmaların da fərdiləşməsi ilə nəticələnir.

Hər hansısa bir münasibətin beynəlxalq səviyyədə tədqiq edilməsi onun əhəmiyyətindən xəbər verir. Bu gün beynəlxalq münasibətlərin inkişafı özlüyündə beynəlxalq hüququn inkişafı deməkdir. Beynəlxalq hüquq bütün sahələrin ən önəmli müəyyənedicisidir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda beynəlxalq müqavilələr mühüm hüquqi mənbə rolunu oynayır. Beynəlxalq müqavilələrin məhz özünəməxsusluğu bundan ibarətdir. O, özək rolunu daşıyır. Dövlətlər isə öz qanunvericiliklərini formalaşdırarkən beynəlxalq hüququn tələblərini nəzərə alır. Nəticədə dövlətlərin özlərinin effektiv hüquqi sistemi meydana çıxır. Beynəlxalq hüquqa münasibətdə iki yanaşmanın mövcudluğu hələ də mübahisə doğurur: monist nəzəriyyə və dualist nəzəriyyə. Düşünürük ki, milli hüquq və beynəlxalq hüquq, əlbəttə ki, ayrı-ayrı sahələrdir. Çünki milli hüquq milli maraqları özündə əks etdirir və etdirməlidir. Ən ideal hüquqi təminat mövcud hüquqi normaya uyğun olmalıdır.

Hüquq insana xidmət etməlidir. Turizmin ən önəmli unsuru isə insandır. Son dövrlərdə turizm hüququ inkişaf etməkdədir. Turizm hüququnun hüquq sahələri içərisində spesifik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu hüquq sahəsində iki maraqlı tərəf mövcuddur: 1) turizm münasibətlərinin birbaşa iştirakçısı olan şəxslər; 2) bu sahənin inkişafında maraqlı olan dövlət.

Dövlətlərin turizmə olan münasibəti belə ikili xarakter daşıyır. Dövlətlər bu sahənin inkişafında ilk növbədə ona görə maraqlıdır ki, büdcəyə gəlir gətirən əsas sahələrdən biri də turizmdir. Bununla da dövlət özünün turizm sənayesini və infrastrukturunu formalaşdırır. Digər tərəfdən turizm əhalinin məşğulluq səviyyəsini yüksəldir. Yeni iş yerlərinin yaradılması buna əyani misaldır. Bundan başqa turizm münasibətləri dövlətləri bir-birilə əməkdaşlıq etməyə sövq edir. Bu da dünya dövlətləri arasında turizm münasibətləri ilə yanaşı siyasi, iqtisadi, mədəni və s. əlaqələrin inkişafına gətirib çıxarır.

Turizm sahəsində olan beynəlxalq müqavilələri tərəflərin iştirakına görə iki qrupa bölmək olar. 1) turizm sahəsində çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr; 2) turizm sahəsində ikitərəfli beynəlxalq müqavilələr [3, s. 141]. 1954-cü ildə BMT çərçivəsində 3 universal beynəlxalq müqavilə işlənib hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Onlara Turistlər üçün gömrük güzəştləri haqqında Konvensiya, ona Əlavə olan Turizmə dair məlumat xarakterli sənəd və materialların idxalı haqqında Protokol, Xüsusi yol nəqliyyat vasitələrinin idxalı haqqında Gömrük Konvensiyası aiddir. Yuxarıda sadaladığımız müqavilələrin və bunlardan əlavə qəbul edilən digər beynəlxalq sənədlərin ortaq xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların hamısı turizm münasibətlərinin tənzimlənməsi qaydalarını müəyyən etməyə xidmət edir.

Turizm münasibətlərinin effektiv inkişafı ikitərəfli beynəlxalq müqavilələr də özünü daha yaxşı biruzə verir. Çünki bu münasibətlər iki tərəf arasında yaranır və onun nəticəsini müəyyənləşdirmək daha asan olur. İki tərəf arasında turizmlə yanaşı digər sahələrdə də müəyyən dəyişikliklər özünü biruzə verə bilər. Dövlətlər öz aralarında əməkdaşlıq etdiyi zaman turizmlə bağlı məsələnin həllini iki qaydada həll edə bilərlər. Bağlanmış müqavilə ya birbaşa turizmlə bağlı olur, ya da başqa sahə ilə bağlı olsa belə özündə turizmlə bağlı müddəalara yer verir.

Azərbaycan Respublikası turizm sahəsində müvəffəqiyyətlər göstərən ölkələrdən biridir. Bu sahənin tənzimlənməsi ilə bağlı 1999-cu il 4 iyun tarixində “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun öz növbəsində həm turizm münasibətlərinin tənzimlənməsini, həm də inkişaf etdirilməsini özündə əks etdirdi. 2021-ci il 27 dekabr tarixində qanuna edilmiş əlavə və dəyişiklərlə “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu özünün ən mükəmməl formasını almışdır. Bu qanun Azərbaycan Respublikasında dayanıqlı turizmin inkişaf etdirilməsi məqsədilə qəbul edilmişdir [7].

Turizmin inkişaf etdirilməsi bütün dünya dövlətləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir regionun öz turizm potensialı vardır. Məsələn: Avropa İttifaqı regionunda turizmin inkişafının xarakterik xüsusiyyəti region daxili xarici turizmin geniş vüsət almasıdır ki, bunun da xarici turizmdə payı 87.8 faiz qiymətləndirilir (1996) [6, s. 35].

Azərbaycan Respublikası bir çox dövlətlərlə turizm sahəsində əməkdaşlıq edir, ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr bağlayır və bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. Azərbaycan Respublikasında ikitərəfli müqavilə praktikası kifayət qədər normativ baza üzərində formalaşmışdır [3, s. 180]. Azərbaycan Respublikasının turizmlə bağlı ikitərəfli müqavilələr siyahısına bunları əlavə etmək olar: “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında 1992-ci il noyabr ayının 2-də Ankara şəhərində bağlanmış turizm sahəsində əməkdaşlıqla bağlı” Saziş, “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Rumıniya Respublikası Hökuməti arasında 1996-cı ilin mart ayında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş, “1997-ci il Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İtaliya Hökuməti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş, “1999-cu ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Ukrayna Nazirlər Kabineti arasında bağlanmış turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş, 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıqla bağlı” Saziş, “1997-ci il AR Hökuməti ilə Polşa Hökuməti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıqla bağlı” Saziş və s. Bütün bu müqavilələr dövlətlər arasında turizm münasibətlərini inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

Bütün hallarda münasibətlərin növündən asılı olmayaraq fərdin ən ali insan hüquq və azadlıqları təmin olunmalıdır. Turizm münasibətlərində də bu belədir. Turizm münasibətləri daxilində hüquq pozuntusu meydana gəldiyi zaman bunun tənzimlənmə qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. Məhz elə həmin bu beynəlxalq müqavilələr bu kimi məsələlərin həll edilməsi məqsədilə qəbul edilmişdir. Beynəlxalq müqavilələr iki məqsədlə qəbul edilə bilər: 1) Həmin münasibətin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə 2) Həmin münasibətin tənzimlənməsi məqsədilə. Tənzimlənmə baxımından turizmdə müəyyən qaydalar mövcuddur. Turist getdiyi dövlətin daxili qanunvericiliyinə, beynəlxalq hüququn ümumqəbul edilmiş normalarına riayət etməli və yerli əhalinin adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşmalıdır. Bu halda baş vermiş hüquq pozuntusu həmin dövlətin milli qanunvericiliyinə uyğun olaraq həll ediləcəkdir.

Son illərdə turizmin təşkili işi qloballaşaraq sırf beynəlxalq fəaliyyət dairəsinə daxil olmuşdur [4, s. 22]. Turizm münasibətləri sadəcə səyahət nəticəsində dövlətə xeyir gətirmir, eyni zamanda turizm sosial-iqtisadi sahədə insanların problemlərinin ödənilməsinə yardımçı olan bir fəaliyyət sahəsinə çevrilmişdir. Bu gün beynəlxalq aləm turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsində xeyli maraqlıdır.

Turizm bazarı xidmətlər bazarı olmaqla tələb və təklif əsasında formalaşır [2, s. 219]. Turizmin fərqliliyi də məhz bundadır. Münasibətlər sistemi kimi turizm müxtəlif faktorların təsiri altında olur. Turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi və bu sahədə daim yüksək göstəricilər əldə etmək heç də o qədər asan deyil. Qeyd etdiyimiz kimi, buna bir sıra səbəblər öz təsirini göstərir. Dövlətlər öz turizm məhsulunu yaxşı reklam etməyi bacarmalı, bununla ölkənin beynəlxalq arenadakı imicini formalaşdırmalıdır. Onu da qeyd edək ki, turizmin inkişaf etdirilməsi bir tərəfdən reklam fəaliyyətinin düzgün həyata keçirilməsi ilə də bağlıdır. Fərd səyahət edəcəyi ölkəni seçən zaman bir neçə məsələyə diqqət yetirir. Bunlardan ən əsasları həmin ölkə ərazisində hərbi-siyasi vəziyyətin stabil

olması, insan hüquq və azadlıqlarının həmin ölkə ərazisində realizəsi, turistin şəxsi və əmlak təhlükəsizliyinin təmin olunması, turizm ehtiyatlarının hansı səviyyədə olması və s. səbəblərdir.

Son illərdə dünyanı ağışuna alan pandemiyanın mövcudluğu və karantin şəraitinin tətbiqi nəticəsində turizm sahəsində ciddi zəifləmələr meydana gəldi. Pandemiya dövrü ərzində bir çox ölkələrə səyahət qadağan edilmişdi. Şübhəsiz ki, bütün dövlətlər bundan zərər çəkdi. Pandemiyadan sonrakı vəziyyət isə bu sahədə əldə edilmiş təcrübələrdən birinə çevrildi. Dövlətlər bu sahədə müvafiq təcrübələr qazandılar. Məsələn: müəyyən dövlətlərdə turistlərə müəyyən qadağalar tətbiq olunur, lakin bəzi dövlətlərdə isə onlara müəyyən imtiyaz və güzəştlər verilir.

Beynəlxalq səviyyədə turizm münasibətlərinin inkişafı və yaxşılaşdırılması qismində müqavilələrdən əlavə bir sıra beynəlxalq layihələr də həyata keçirilir. Buna misal olaraq Avropa İttifaqı Azərbaycan Respublikasında Tvinninq layihəsi həyata keçirmişdir. Buradakı əsas məqsəd turizm sektorunun göstəricilərini yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir. Turizm və beynəlxalq səyahətlər dünyada ən güclü iqtisadi inkişaf vasitəsinə çevrilmişdir [1, s. 26]. Turizm dövlətlərin büdcələrini formalaşdıran önəmli vasitələrdən biridir. Buna görə də hər bir dövlət bu sahədə üstünlük əldə etməyə çalışır.

Bu gün Azərbaycan Respublikası bütün sahələrdə öz sözünü deyən bir dövlətdir. Bütün göstəriciləri ilə beynəlxalq aləmdə öz yerini qazanmışdır. Uzun müddət idi ki, Respublikamızın bəzi əraziləri işğal altında idi. Beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası öz ərazilərini düşmən tapdağından azad etdi. Bu gün Azərbaycan Respublikası işğaldan azad edilmiş ərazilərdə təmir-bərpa işləri görür. Eyni zamanda həmin ərazilər turizm sahəsinə çevrilir. Böyük turizm ehtiyatına malik olan həmin bu ərazilərə dövlət büdcəsindən pul ayrılır. Bunun nəticəsində həmin ərazilər xarici vətəndaşların səyahət edə biləcəyi alternativ məkanlara çevrilir. Biz beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun davranır və əsas insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və qorunması üçün hər cür şərait yaradırıq. Buna uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası ərazisində ilk növbədə qanunvericilik ən effektiv şəkildə tətbiq olunur, turizm münasibətləri də daxil olmaqla bütün münasibətlər Konstitusiyamızın tələblərinə uyğun olaraq həll edilir. Ölkə ərazisində hüquq mübahisələri normativ və digər hüquqi aktlarına tələblərinə uyğun olaraq tənzimlənir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsi Qanunvericilik sistemimizə daxil olan aktlardan bəhs edir [8]. Həmin ardıcılığa uyğun olaraq tənzimlənmə prosesi həyata keçirilir.

Qeyd etdiyimiz kimi, turizm sahəsində bir sıra beynəlxalq müqavilələr bağlanmışdır. Həmin müqavilələr yalnız praktikada realizə olunduğu zaman real əsasa malik olur. Bəs əgər bağlanmış müqavilə ilə Azərbaycan Respublikası qanunvericilik sistemində daxil olan aktlar arasında ziddiyyət yarandığı zaman bu məsələnin həlli necə olacaqdır? Bu məsələnin həlli Konstitusiyamızın 151-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Belə ki, 151-ci maddədə qeyd olunur: “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilmiş aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir” [8]. Bu baxımdan beynəlxalq müqavilələrin əhəmiyyəti bir daha ön plana çıxır. Şərhimiz bu yöndədir ki, beynəlxalq müqavilələr iki hal istisna olmaqla hər zaman əsas götürülür. Buna görə də beynəlxalq müqavilələr daxili qanunvericilik aktlarının formalaşmasına da öz təsirini göstərir. Beynəlxalq müqavilələrin rolu və əhəmiyyəti danılmazdır. Lakin milli qanunvericilik aktları ilə beynəlxalq aktların bir-birini tamamlaması müasir dövrdə hüquqi keyfiyyətin yüksək dərəcədə olmasından və implementasiya prosesinin düzgün tətbiqindən xəbər verir. Beynəlxalq müqavilələr əhatəli şəkildə təşkil olunur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına görə beynəlxalq müqavilələr qanunvericilik sistemimizin tərkib hissəsidir [7].

Nəticə etibarı ilə turizm sahəsində bağlanmış olduğumuz beynəlxalq müqavilələr bu sahənin inkişafı və dövlətimizin güclənməsi ilə nəticələnir. Hər bir halda bağlanan beynəlxalq müqavilələr həm bizim, həm də turizm hüquq münasibətlərinin bərqərar olması üçün üstünlük hesab olunur. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi məqsədilə beynəlxalq-elmi konfransların, seminarların və praktiki tədbirlərin keçirilməsi daha da effektiv nəticənin əldə olunmasına səbəb olacaqdır. Fikrimizə, turizm sahəsində texnologiya vasitələrindən istifadə etməklə müəyyən proqramların hazırlanması turistlərin səyahət zamanı rahatlığını təmin edəcəkdir.

İsitnadlar:

1. Bilalov B.Ə. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: “Mütərcim”, 2006, 276 s.
2. Bilalov B.Ə., Gülahiyev Ç.G. Turizmin əsasları. Dərslik. Bakı: “QHT nəşriyyatı”, 2015, 492 s.
3. Əliyev Ə.İ., Aslanov E.Z. Beynəlxalq Turizm Hüququ. Dərslik. Bakı: NAT MMC, 2011, 475 s.
4. İlqar Hüseynov, Nigar Əfəndiyeva. Turizm hüququnun əsasları. Dərslik. Bakı: “Mars-Print”, 2007, 442 s.
5. Ankara Universiteti Uzaktan Eğitim Yayınları. Turizm Mevzuatı. 2010. 539 s.
6. Tourism market trends Europe 1985-1995. WTO commission for Europe. İsrail, 1996, p. 70.
7. www.president.az
8. www.e-qanun.az.

Saadət Musayeva
Master student in speciality “Tourism Law”
of the Faculty of Law of Baku
State University (seadet.musayeva173@gmail.com).

INTERNATIONAL TREATIES AS A SOURCE OF TOURISM LAW

Tourism is a system of relations that ensures the economic and political development of states. This means that tourism relations generate income for the state in accordance with its economic potential and at the same time lead to improved interstate cooperation. Tourism, which has economic significance, is becoming one of the main sources of the state budget. Politically important tourism contributes to the development of international relations in a positive direction. States interested in the formation of the tourism sector enter into numerous agreements for this purpose. International agreements are important documents that reflect these important issues. The article talks about the significance of international agreements and the consequences of their application in practice.

Keywords: *international agreement, cooperation, tourism, economic relations, political relations, result, significance, international organizations.*

Саадат Мусаева
Магистрант по специальности
Туристического права юридического факультета
Бакинского государственного университета
(seadet.musayeva173@gmail.com).

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ КАК ИСТОЧНИК ТУРИЗМСКОГО ПРАВА

Это система отношений, обеспечивающая экономическое и политическое развитие государств. Это означает, что туристические отношения приносят доход государству в соответствии с его экономическим потенциалом и в то же время приводят к улучшению межгосударственного сотрудничества. Туризм, имеющий экономическое значение, становится одним из основных источников формирования государственного бюджета. Политически важный туризм способствует развитию международных отношений в положительном направлении. Государства, заинтересованные в формировании туристического сектора, заключают для этого многочисленные соглашения. Международные соглашения являются важными документами, отражающими эти важные вопросы. В статье говорится о значении международных соглашений и последствиях их применения на практике.

Ключевые слова: *международное соглашение, сотрудничество, сфера туризма, экономические отношения, политические отношения, результат, значение, международные организации.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 04.10.2023